

Strategi för ett giftfritt Lilla Edet

Antaget av: Kommunfullmäktige

Datum: 2020-06-15

Dnr: KS 2019/345

LILLA EDETS
KOMMUN

Innehåll

1. Inledning.....	2
2. Bakgrund och syfte.....	2
3. Avgränsning	3
4. Lite fakta om kemiska produkter och varor	4
5. Styrande regler	4
6. Farliga ämnen och särskilt farliga ämnen.....	5
7. Målsättningar för Lilla Edets kommun.....	6
8. Strategiskt viktiga områden.....	6
9. Uppföljning	8

1. Inledning

Kemikalier finns överallt omkring oss i vardagen i både rena ämnen och varor. Kemiska ämnen används i många sammanhang, till exempel i tvätt- och rengöringsmedel, bekämpningsmedel, målarfärger, kosmetika och läkemedel. Kemiska ämnen ingår också i varor såsom kläder, möbler, datorer och byggmateriel. Ämnen kan vara tillsatta för att exempelvis göra en plast mjuk, öka hållbarheten på mat eller att göra textilier flamsäkra och vattenavstötande. Användningen av kemikalier kan många gånger vara positiv men kan också påverka vår hälsa och miljö på ett negativt sätt.

Kemikalieproblematiken ser i dag annorlunda ut i Sverige än den gjorde på 1960- och 1970-talen. Numer sker de stora utsläppen huvudsakligen inte från industrier utan från användningen av varor och produkter. Den tekniska utvecklingen går snabbt, vilket har inneburit att skyddslagstiftning och forskning om risker har kommit först när människa och miljö redan har skadats. Välkända exempel på detta är användning av bly, asbest, PCB och DDT.

Fortfarande saknas mycket kunskap om hur kemikalier och föroreningar påverkar oss. Studier visar att vi människor har många olika kemikalier i våra kroppar som inte borde finnas där. PCB, bromerade flamskyddsmedel, högfluorerade ämnen och andra kemiska ämnen uppmäts i bröstmjolk, blod och urin. Några av de ämnen vi får i oss är hormonstörande och misstänks kunna bidra till uppkomsten av några vanliga folksjukdomar. Barn är särskilt känsliga för påverkan eftersom deras kroppar utvecklas. En del kemikalier har långtidsverkande effekter vars påverkan på hälsa och miljö är svåra att överskåda. Även om de enskilda kemiska produkterna och varorna normalt inte är skadliga sker påverkan från många håll samtidigt. Särskilt farliga ämnen identifieras fortlöpande inom EU. Det finns dock många ämnen som vi inte har tillräcklig kunskap om. I och med en ökande kemikalieanvändning kommer också ett större ansvar för vilka kemikalier vi använder och hur dessa påverkar naturen och oss människor.

Det är viktigt att tänka på att bara för att en kemisk produkt eller vara säljs innebär det inte att den är godkänd. Lagstiftning är effektivt och behöver fortsätta utvecklas, liksom även andra styrmedel. Ett problem är att tillverkning sker i huvudsak utanför EU, där lagkraven inte är lika långtgående.

2. Bakgrund och syfte

Det övergripande miljömålet för Sverige är det så kallade generationsmålet - ”att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser”. Det är riksdagen som har beslutat om generationsmålet och de 16 nationella miljö kvalitetsmålen där ett av målen är ”Giftfri miljö”.

Miljö kvalitetsmålet ”Giftfri miljö” handlar om att spridningen av farliga kemiska ämnen i miljön ska förebyggas och minskas för att skydda den biologiska mångfalden samt människor, djur och miljö¹. Detta mål kopplar direkt till åtta av de 17 globala hållbarhetsmålen som ingår i Agenda 2030 för en hållbar utveckling.

Riksdagens definition av målet Giftfri miljö

Förekomsten av ämnen i miljön som har skapats i eller utvunnits av samhället ska inte hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden. Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrunds nivåerna.

Kommunfullmäktige i Lilla Edets kommun har satt upp som mål att Lilla Edets kommun ska ha en hållbar miljö. En del i att förverkliga detta mål är att ta fram en strategi för ett giftfritt Lilla Edet. Strategin bygger på det nationella miljö kvalitetsmålet ”Giftfri miljö” med tillhörande etappmål som riksdagen beslutat om.

Strategi för ett giftfritt Lilla Edet lägger grunden för att systematiskt arbeta med att på det lokala planet få bort kemikalier med farliga egenskaper och se till att ha en säker hantering där de ändå måste användas. Genom kommunens arbete med att skaffa sig kunskap om, kartlägga och undvika giftiga ämnen drar man sitt strå till stacken för att skapa en giftfri och mer hållbar miljö i hela kommunen.

Strategin utgör ett styrdokument för kommunens nämnder, förvaltningar och kommunala bolag som omfattas av de utpekade strategiska områdena. Kommunstyrelsen antar program och samordnar förvaltningarnas arbete i enlighet med strategin inom sina respektive områden.

3. Avgränsning

Strategi för ett giftfritt Lilla Edet tar sin utgångspunkt i kommunens egna verksamheter där kommunen har en direkt möjlighet att påverka. I detta sammanhang har inte kommunens arbete med förorenade områden eller transporter tagits med, trots att det har nära anknytning till att minska spridningen av giftiga ämnen. För dessa finns dock andra styrande dokument och lagkrav.

¹ Kemikalieinspektionen är den centrala myndighet som har uppdrag att driva på utvecklingen och lämna förslag på hur kvalitetsmålet giftfri miljö ska bli möjligt att nå. Den mesta fakta som återges här har hämtats från kemikalieinspektionens hemsida med olika faktablad.

4. Lite fakta om kemiska produkter och varor

En kemisk produkt är ett kemiskt grundämne eller blandningar av ämnen i naturlig eller tillverkad form.

Med kemikalier avses kemiska produkter, det vill säga ämnen och blandningar av ämnen. Tändvätska, t-sprit, spolarvätska, glykol, rengöringsmedel, målarfärg och lim är exempel på sådant som räknas som kemiska produkter enligt kemikalielagstiftningen.

Man skiljer i regeltexter på kemiska produkter och varor. En vara definieras i kemikalielagstiftningen som ett föremål vars form, yta eller design i större utsträckning än dess kemiska innehåll bestämmer dess funktion. Skor, kläder, plånböcker, skärp och mobiltelefoner är exempel på sådant som räknas som varor i kemikalielagstiftningen. Andra exempel på varor är möbler, cyklar, trädgårdsslangar, träningsredskap, textilier, elektronik, leksaker och mycket annat.

Miljö- och hälsofarliga ämnen kan alltså finnas i sin rena form, i blandningar och i varor.

5. Styrande regler

En omfattande lagstiftning rörande kemikalieområdet finns såväl inom miljöområdet som inom arbetsmiljöområdet. Många regelverk har EU beslutat om och här återges de två främsta med allmän räckvidd - Reachförordningen (Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals) och CLP-förordningen (Classification, Labelling and Packaging).

Reachförordningen anger hur kemikalier och till viss del varor ska registreras, utvärderas, godkännas och begränsas och reglerar i första hand ämnen och blandningar av ämnen men till viss del också varor som innehåller farliga ämnen. De som köper och använder kemiska produkter yrkesmässigt ska få information om produkternas farliga egenskaper i säkerhetsdatablad. På den så kallade kandidatförteckningen, en lista som är kopplad till Reach, tas upp ämnen som har särskilt hälso- och miljöfarliga egenskaper (SVHC-ämnen). Identifieringen av ämnen som kan hamna på kandidatförteckningen är en fortlöpande process. När Reachförordningen kom inrättades en kemikaliemyndighet på EU-nivå (Echa) som står bakom kandidatförteckningen.

CLP-förordningen reglerar hur kemikalier ska klassificeras med avseende på farliga egenskaper och hur de ska förpackas och märkas. Det handlar om ämnen som är giftiga, allergiframkallande eller på annat sätt hälsoskadliga samt ämnen som är miljöfarliga. Systemet bygger på det globala systemet GHS (globalt harmoniserat system) som tidigare utvecklats av FN. Märkningen sker med etiketter med farosymboler, så kallat faropiktogram.

Det finns också EU-regler som avser användning av kemikalier för särskilda definierade användningsområden, bland annat för växtskyddsmedel, biocider (ämnen som kan döda levande organismer), kosmetika, läkemedel och livsmedel. Ämnen som används för dessa ändamål kan omfattas av särskilda krav på tillståndsprövning. Vidare finns flera EU-regler som behandlar användningen av kemikalier i specifika varugrupper. Dessa så kallade produktregler har ofta ett väl

avgränsat tillämpningsområde. Produktregler som omfattar kemikalieaspekter finns för bland annat elektriska och elektroniska produkter, leksaker och fordon.

Miljöbalken är grunden för den svenska miljölagstiftningen och innehåller tre hänsynskriterier som är centrala för ett utfasningsarbete av miljö- och hälsofarliga ämnen - kunskapskravet, försiktighetsprincipen och produktvalsprincipen, oftast kallad substitutionsprincipen. Den första principen innebär att den som bedriver verksamhet ska ha den kunskap som behövs för att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet. Med försiktighetsprincipen menas att den som bedriver verksamhet ska vidta de försiktighetsmått som behövs för att förhindra att skada uppkommer för människors hälsa eller miljö. Substitutionsprincipen innebär att både näringsidkare och privatpersoner ska så långt som det är möjligt undvika att sälja eller använda sådana kemiska produkter som kan befaras medföra risk för människa eller miljö om de kan ersättas med sådana produkter som kan antas vara mindre farliga.

I 14 kapitlet miljöbalken finns kompletterande regler till EU:s regler på kemikalieområdet men också bestämmelser som inte har sin grund i EU-rätten, bland annat reglerna om registrering av kemiska produkter i det produktregister som förs av Kemikalieinspektionen. Registrering sker enligt en kod som inte har med CLP-förordningen att göra, utan bygger på tullnummer enligt bestämmelser framtagna av EU.

6. Farliga ämnen och särskilt farliga ämnen

Till kategorin farliga ämnen räknas sådana som är klassificerade som farliga enligt kriterierna i CLP-förordningen och sådana som uppfyller regelverkets kriterier för farliga ämnen, men som ännu inte har klassificerats. Det är fråga om ämnen som är giftiga, allergiframkallande eller på annat sätt hälsoskadliga samt ämnen som är miljöfarliga. Uttrycket ”farliga ämnen” omfattar dessutom sådana som är förknippade med fysikaliska faror, som exempelvis brandfarliga och explosiva ämnen. Dessa är dock som regel inte av intresse i samband med etappmålen².

Särskilt farliga ämnen, så kallade SVHC-ämnen (Substances of Very High Concern), återfinns på kandidatförteckningen och har egenskaper som kan medföra allvarliga och bestående effekter på människors hälsa och på miljön. Det är ämnen som är cancerframkallande, skadar arvsmassan, stör fortplantningsförmågan, är långlivade, bioackumulerande (ansamlas i biologisk vävnad) och toxiska eller har andra särskilt farliga egenskaper som anses vara lika allvarliga som de ovan, till exempel hormonstörande egenskaper. Även tungmetaller som kadmium, kvicksilver och bly samt deras föreningar hör till sådana ämnen.

² Ur prop. 2013/14:39, s. 23.

7. Målsättningar för Lilla Edets kommun

Strategi för ett giftfritt Lilla Edet bidrar till att minska förekomsten av miljö- och hälsoskadliga ämnen på det lokala planet och verka för att det nationella miljö kvalitetsmålet ”En giftfri miljö” uppnås.

- Lilla Edets kommun ska uppnå en bättre kunskap om kemiska ämnens miljö- och hälsoegenskaper, vilket är en grundläggande förutsättning för att kunna arbeta med att förebygga och minimera riskerna med farliga ämnen.
- Lilla Edets kommun ska kartlägga vilka farliga ämnen och varor som finns i kommunens verksamheter.
- Lilla Edets kommun ska så långt möjligt fasa ut eller substituera varor och produkter som innehåller särskilt farliga ämnen.
- I arbetet med ett giftfritt Lilla Edet ska kommunen främst ta vägledning av Kemikalieinspektionens rekommendationer och hjälpmedel som nås via myndighetens hemsida.
- Lilla Edets kommun ska vara en förebild och med hjälp av informationsinsatser bidra till att kommuninvånarna får tillgång till mer kunskap för att kunna göra egna medvetna och kloka val i sitt dagliga liv som bidrar till en giftfri miljö.

8. Strategiskt viktiga områden

Målsättningarna i avsnitt 7 berör flera områden inom den kommunala verksamheten. Nedan anges inom vilka områden arbetet främst ska genomföras och varför dessa områden har ansetts vara särskilt viktiga. För vissa områden ges också allmänna exempel på hur arbetet kan inriktas. Hur arbetet annars ska genomföras och vilka åtgärder som nämnder och förvaltningar vidtar beskrivs i *Program för ett giftfritt Lilla Edet* som antas av Kommunstyrelsen.

Barn och ungdomar

Barn och ungdomar är mer sårbara än vuxna för påverkan från kemikalier. Det finns flera skäl till detta. En rad olika hormonella system samspelar för att säkra en normal utveckling hos barnet och samspelet är mycket komplext. Särskilt känsligt för störningar är den snabba utvecklingen hos det ofödda barnet. Känsligheten för störningar fortsätter dock fram till och under hela puberteten, den period då barnet utvecklas till vuxen. Allvarliga skador kan därför uppstå vid exponering under fosterperioden, under den första levnadstiden och vidare upp i puberteten. Detta gäller speciellt skador på nerv-, reproduktions-, hormon- och immunsystemet. Data från de senaste åren talar även för en ökad cancer risk senare i livet till följd av kemikalieexponering under fosterstadiet³.

³ Ur prop. 2013/14:39, s. 74.

Mat och dryck

Det vi äter tas upp direkt i kroppen. Vilka livsmedel som köps in, hur de är förpackade, hur de tillagas och serveras är viktigt för att undvika farliga ämnen i mat och dryck. Material som kommer i kontakt med livsmedel, till exempel förpackningar och köksredskap, kan avge ämnen som flyttas över till maten. Vid tillagning, förvaring, infrysning och servering är det därför viktigt att använda material som är avsett för just det ändamålet.

Städning och hygien

I damm samlas farliga kemikalier som utsöndras i luften från möbler, elektronik och plastprodukter som kommer i kontakt med våra händer och luftvägar. Hur och med vilken frekvens städning sker är därför viktigt. Vilka städkemikalier som används och mängden är också avgörande för att minska exponeringen av farliga ämnen.

Byggnation, lokaler och utomhusmiljö

Det är viktigt att både inomhus- och utomhusmiljön är miljövänlig och giftfri där både barn och vuxna rör sig. Ytskikt i byggnader som golv, tapeter och målarfärg men också byggmaterial kan innehålla farliga ämnen. Vid rivningsarbeten och renoveringar uppkommer ofta svårigheter att ta reda på vilka farliga ämnen som fanns i de byggprodukter som användes när huset byggdes. Byggprodukters livscykel kan spänna över 50–100 år. Ämnen som idag tros vara ofarliga kan längre fram visa sig ha miljö- eller hälsofarliga egenskaper. Det är därför viktigt att välja sunda byggnadsmaterial och godkända kemikalier vid både ny- och ombyggnation, renovering och reparation av byggnader liksom vid anläggande av lekplatser och andra utemiljöer.

Avfall

Kemikalier frigörs och sprids från varor och kemiska produkter även vid avfallshantering och återvinning. Ett ökat fokus på avfallsåtervinning har i vissa fall lett till att kretsloppsprincipen har fått företräde framför försiktighetsprincipen⁴. Detta medför att vissa farliga ämnen kommer att fortsätta spridas i miljön under lång tid framöver, även om nytillförseln upphör genom begränsningar och förbud. Det är viktigt att avfall som kan skada människor eller miljön hanteras på rätt sätt. Farligt avfall får inte blandas med annat avfall och det mesta av sådant avfall ska lämnas till återvinningscentral.

Vatten och avlopp

Kommunen är en viktig livsmedelsproducent genom att tillhandahålla kommunalt dricksvatten. De svårnedbrytbara och farliga ämnena i samhället påverkar dricksvattentäcker negativt och ställer nya krav på att rena vattnet. Innan vattnet kommer i kranen ska det renas i flera led där kemikalietillsättning är en del i kedjan. Kranvatten är det mest kontrollerade livsmedlet. För privat dricksvatten är lagar och föreskrifter inte lika strikta som för kommunalt dricksvatten.

⁴ Ur prop. 2013/14:39, s. 38.

Ett fungerande avloppssystem är grundläggande för vår hälsa och miljö. Det finns en stor variation på tekniska lösningar för rening av avloppsvatten. Vanligtvis omfattas reningen av mekanisk, biologisk och kemisk rening i olika steg. Miljöfarliga ämnen finns i en del rengörings- och skönhetsprodukter, läkemedel och ämnen från textilier som tvättas. Reningsverken är inte byggda för att ta hand om miljögifter, exempelvis kan de biologiska processerna störas av om vissa ämnen kommer in till reningsverken. En hel del miljögifter bryts trots det ned i reningsverken.

Upphandling

Kommunen kan som upphandlande myndighet arbeta förebyggande genom att ställa kemikaliekrav på produkter och varor som köps in. Upphandlande enheter behöver skaffa sig kunskap om lämpliga produkter och varor och var man kan hitta information om farliga ämnen. Den statliga myndigheten Upphandlingsmyndigheten anger exempel på hur offentlig sektor kan bidra till att miljö kvalitetsmålet giftfri miljö nås.

Miljö tillsyn och rådgivning

Miljön- och byggnämnden har tillsynsansvaret enligt miljöbalken och miljö tillsynen omfattar exempelvis kemikalier, avfall och ventilation. Därför är det ett viktigt verktyg för uppföljning och kontroll men också för att informera verksamheterna om hur de kan minska kemikalieriskerna. En central del i kemikaliarbetet är att systematiskt inventera och dokumentera kemikalier som har klassificerats som miljö- och hälsofarliga ute i verksamheterna.

9. Uppföljning

Kommunfullmäktige har i sin mål- och resursplan för 2020 samt flerårsplan för 2021-2022 som mål att Lilla Edets kommun ska ha en hållbar miljö. *Strategi för Ett giftfritt Lilla Edet* är en del i detta arbete. Uppföljning av denna strategi görs årligen i samband med årsredovisningen då en översiktlig redogörelse ges för hur arbetet med målsättningarna inom de strategiskt viktiga områdena går (avsnitt 7 och 8). Underlag hämtas från uppföljningen av *Program för ett giftfritt Lilla Edet* där förvaltningarnas åtgärder redovisas mer detaljerat.